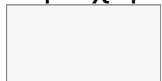

Γράφει η Μαρίνα Μουρατίδου , εκπαιδευτικός

Το κείμενο αυτό γράφτηκε πριν από ένα χρόνο για να εκφράσει προβληματισμούς και ερωτήματα κυρίως, και ταυτόχρονα να ανιχνεύσει πιθανές απαντήσεις σε σχέση με τη χρήση των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων στην εκπαίδευση. Έχουν γίνει μικρές επεμβάσεις, ώστε να επικαιροποιηθεί. Σήμερα, θέλω να πιστεύω, είναι ένα κείμενο που έχει να προσφέρει στο διάλογο που γίνεται, αφού λόγω - ή με αφορμή- την πανδημία έχει ανοίξει το θέμα της τηλεεκπαίδευσης με επιτακτικό τρόπο. Το Υπουργείο κάνει τα αδύνατα - δυνατά αφενός να πείσει ότι είναι το καλύτερο μέσο υπό συνθήκες περιορισμού, αφετέρου να «κανονικοποιήσει» σε ένα βαθμό αυτή τη μορφή εκπαίδευσης και μετά την πανδημία.

Με την αυγή του 21ου αιώνα, έκανε την είσοδό της και στην ελληνική εκπαίδευση η ψηφιακή τεχνολογία με όλα τα μέσα της, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, εκπαιδευτικά λογισμικά, διαδραστικοί πίνακες, ψηφιακά βιβλία και βιβλιοθήκες, πλατφόρμες σύγχρονης και ασύγχρονης εκπαίδευσης, ψηφιακά αποθετήρια, διαδίκτυο, περιβάλλοντα WEB 02, βίντεο και άλλα. Σε δυο κατευθύνσεις: στην οργάνωση και διοίκηση της σχολικής ζωής αλλά και στη μαθησιακή διαδικασία καθεαυτή. Για την πρώτη, δημιουργήθηκαν βάσεις δεδομένων (το περιβόητο myschool και το ΑΘΗΝΑ), στις οποίες έμελλε να συγκεντρωθούν όλα τα δεδομένα μαθητών και εκπαιδευτικών και, από την προπερασμένη χρονιά, καρτέλες μαθητών, απουσίες, βαθμοί έχουν αποκλειστικά ψηφιακή καταχώριση. Η επικρατούσα τάση δείχνει ότι όλα τα συμβάντα στο σχολείο (διοικητικά- γραφειοκρατικά εν πρώτοις και διδακτικά σε μεγάλο βαθμό) πρόκειται να ψηφιοποιηθούν και να μπορούν έτσι - με μια πρώτη ανάγνωση- από τη μια να ταξινομούνται άμεσα, από την άλλη να υπόκεινται σε κεντρικό έλεγχο ανά πάσα στιγμή. Όλο αυτό το εγχείρημα φέρει το όνομα του εκσυγχρονισμού, ενώ δεν είναι άλλο από τη μεταστροφή του εκπαιδευτικού συστήματος από αναλογικό σε ψηφιακό. Θα εξηγήσω όσο δύναμαι παρακάτω... Σταθμός αυτής της αλλαγής ήταν η Σύνοδος της Λισσαβώνας το 2000, σύμφωνα με την οποία η Ευρώπη έπρεπε να γίνει η πλέον ανταγωνιστική δύναμη στην παγκόσμια αγορά και, μεταξύ των άλλων αποφάσεων, κάποιες αφορούσαν τις αναδιαρθρώσεις της εκπαίδευσης προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς η εκπαίδευση θα έπρεπε να πηγαίνει χέρι- χέρι με την αγορά.

Ωστόσο, εκείνο στο οποίο θα επιχειρήσω να εστιάσω είναι κυρίως η χρήση των τεχνολογικών μέσων στην διδακτική - μαθησιακή διαδικασία, ενώ αξίζει να τονιστεί ότι το ζήτημα συνολικά θα έπρεπε να υπόκειται σε διαρκή εμμενή κριτική αφού συνεπιφέρει δραματικές αλλαγές και στη δομή και στο περιεχόμενο - μορφή της εκπαίδευσης.

Από την ταινία "μοντέρνοι καιροί", του Τσάρλι Τσάπλιν
Τεχνολογία και τεχνοεπιστήμη

Αρχικά ας εξετάσουμε την ίδια την τεχνολογία ή τεχνοεπιστήμη, μιας και τεχνολογία και επιστήμη στον καιρό μας προχωράνε χέρι - χέρι. Σήμερα είναι τόσο σύμφυτη η τεχνολογία με τη ζωή μας, σε κάθε της εκδήλωση και δραστηριότητα, που μοιάζει να ήταν πάντα έτσι ή ως μια φυσική εξέλιξη των πραγμάτων, ως κάτι το φυσικό. Είναι κοινή πεποίθηση επίσης ότι η

τεχνοεπιστήμη μπορεί να λύσει όλα τα υπαρκτά προβλήματα (οικονομικά, περιβαλλοντικά, σίτισης, υγείας), σε ένα κόσμο που η πλειοψηφία της ανθρωπότητας βλέπει τη ζωή της από κακή να γίνεται χειρότερη και να χάνει με έναν επιταχυνόμενο ρυθμό τα μέσα επιβίωσής της. Είναι σχεδόν αδιαμφισβήτητο επίσης ως πεποίθηση ότι η τεχνοεπιστήμη είναι αντικειμενική και ουδέτερη, θετική για την ανθρώπινη πρόοδο, διευκολύνει εργαλειακά τη ζωή, αρκεί να τεθούν κάποιοι κανόνες – αρχές χρήσης της, να μην βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια της πολιτικοοικονομικής ελίτ, αλλά να τεθεί στην υπηρεσία του συνόλου με διαφορετικούς σκοπούς.

Η τεχνοεπιστήμη όμως δεν είναι υπερϊστορικό φαινόμενο, έχει αναπτυχθεί στη νεωτερική κοινωνία (ειδικά στη μετανεωτερική) και είναι εμποτισμένη από όλες τις σχέσεις καταμερισμού της εργασίας, όλες τις ιεραρχικές και εκμεταλλευτικές θεσμοποιήσεις, την αφαίρεση των ποιοτικών υπέρ των ποσοτικών ιδιοτήτων, από το φαντασιακό κυριάρχησης της φύσης τελικά. Συνεχίζει με ταχύτατους ρυθμούς να αναπτύσσεται αυτονομημένα χωρίς να μεσολαβείται από αξιολογικά ερωτήματα σχετικά με τις αξίες χρήσεις της, δεν ελέγχει κανείς πέρα από το κεφάλαιο την εξέλιξη και την κατεύθυνσή της ούτε και τις συνέπειές της, όπως γίνεται με κάθε εμπόρευμα στην κοινωνία της αγοράς.

Αν τώρα εστιάσουμε στην ψηφιακή τεχνολογία, η οποία είναι ένας σχετικά καινούριος κόσμος που όλο προσπαθούμε να τον ψηλαφίσουμε και όλο απομακρύνεται με ιλιγγιώδη ταχύτητα, θέτει νέα δεδομένα σε όλες τις πλευρές της ζωής, χρησιμοποιεί άλλη γλώσσα, προϋποθέτει ειδικές δεξιότητες, διαρκή και εξοντωτική παρακολούθηση των συνεχώς νέων εφαρμογών της. Η αλήθεια είναι, δυστυχώς, ότι πολύ λίγα μπορώ να διατυπώσω σε σχέση με όσα συμβαίνουν στο επίπεδο αυτό και αγνοώ αν, πέρα από τους πολύ ειδικούς, υπάρχουν άνθρωποι που να γνωρίζουν πραγματικά, πέρα από γενικολογίες, προς τα πού πηγαίνει η ψηφιακή τεχνολογία. Φαίνεται φυσικό επίσης στις περισσότερες μορφές εργασίας να φεύγουν από τη μέση οι εργάτες και να κάνουν τη δουλειά αυτές οι ψηφιακές μηχανές ή, το πολύ-πολύ, οι εργάτες να είναι χειριστές αυτών των μηχανών.

Με την αφορμή της πανδημίας του κορονοϊού, είδαμε ότι σε ελάχιστο χρόνο πολλές επαγγελματικές ομάδες μισθωτών, σε όλο τον κόσμο, υποχρεώθηκαν σε τηλεργασία από το σπίτι, αν δεν απολύθηκαν.

Είναι ωστόσο αυτή η μορφή της τεχνολογίας που προωθείται έντονα και στη μάθηση – διδακτική ώστε να αλλάξει το μοντέλο της εκπαίδευσης. Θα γίνει προσπάθεια να αναφέρω παρακάτω τι σημαίνει αυτό για το δάσκαλο, το μαθητή και τη διαδικασία μάθησης στην οποία αυτοί εμπλέκονται. Και βέβαια, όταν μιλάμε για μάθηση, γνώσεις, εκπαίδευση ας μην ξεχνάμε ότι το κοινωνικο- ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται είναι το κεφαλαιοκρατικό μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης. Οι ανάγκες της εκπαίδευσης λοιπόν πρέπει να υπηρετούν άμεσα ή έμμεσα το συγκεκριμένο μοντέλο και, αφού η παραγωγή και η κατανάλωση υπακούν στη ψηφιακή τεχνολογία, πώς θα μπορούσε να εξαιρείται η εκπαίδευση;

Εκπαιδευτικός και διδασκαλία

Η άποψη ότι η «πνευματική» εργασία του δασκάλου δεν μπορεί να μηχανοποιηθεί και συνεπώς δεν μπορεί εντέλει να αντικατασταθεί από μια ψηφιακή μηχανή, αραχνιάζει καθώς η κυβερνητική και η τεχνητή νοημοσύνη θριαμβεύουν και σε αυτό το πεδίο. Ο «κλασικός δάσκαλος» αντικαθίσταται, προς το παρόν, από τον εκπαιδευτικό που μεσολαβεί τη διδασκαλία από ένα ψηφιακό μέσο (υπολογιστή, διαδίκτυο, διαδραστικό πίνακα, ηλεκτρονική τάξη). Υποχρεούται δηλαδή εκ των προτέρων να σχεδιάσει και να δημιουργήσει με τα μέσα αυτά ένα κατάλληλο μαθησιακό περιβάλλον, ενδιαφέρον και εξατομικευμένο, ανάλογο με τα ενδιαφέροντα και τις επιδόσεις των μαθητών ακολουθώντας ταυτόχρονα τα αναλυτικά προγράμματα. Συνοπτικά, σύμφωνα με το ΙΕΠ, το Υπουργείο παιδείας, τις νέες δομές εκπαίδευσης και τους συμβούλους, υπερτονίζεται ο διευκολυντικός, παροτρυντικός, συντονιστικός και διαμεσολαβητικός ρόλος του εκπαιδευτικού στη μαθησιακή διαδικασία. Οι πολύπλοκες και ποιοτικές διανοητικές, συναισθηματικές και αισθητικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε διαφοροποιημένο βαθμό στο τυπικό μέχρι τώρα μάθημα μετατρέπονται σε συντονισμό, παρότρυνση, διευκόλυνση και μεσολάβηση. Με ένα μικρό άλμα σκέψης λοιπόν, δε θα αργήσει το υποκείμενο του δασκάλου να "αντικατασταθεί" από μια «συσκευή», αφού αυτές θα είναι οι ανάγκες της εκπαίδευσης. Αν αυτό φαίνεται κινδυνολογία ή μελλοντολογία σε πολλούς από μας, ας θυμηθούμε ότι πριν από δυόμιση ή τρεις αιώνες, δεν υπήρχε καν εκπαιδευτικό σύστημα, λαϊκό και κρατικό- δημόσιο σχολείο, αλλά οι γνώσεις από γενιά σε γενιά μεταφέρονταν με άλλους τρόπους (εκκλησία, τεχνίτες, προφορικά κ.ά).

Μέχρι την αντικατάστασή του όμως, ο εκπαιδευτικός οφείλει να εφοδιάσει την εργαλειοθήκη του όχι μόνο με μια στοίβα πτυχία αλλά και με πολλαπλές δεξιότητες στις νέες τεχνολογίες. Θα φτάσει να δουλεύει σε 24ωρη βάση, 7 μέρες την εβδομάδα, εντός και εκτός του σχολείου, αφού αυξάνει η απαίτηση να υπάρχει διαρκής επιμόρφωση στις ΤΠΕ, δημιουργία ηλεκτρονικών φύλλων εργασίας, επικοινωνία με τους μαθητές για παρακολούθηση των εργασιών τους μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή κοινωνικών δικτύων κ.ο.κ. Απαιτείται, δηλαδή, να τυποποιεί την εργασία του, να την ψηφιοποιεί και να την κατακερματίζει εντός και εκτός της τάξης, μέσα στο γραφειοκρατικό έλεγχο.

Αν προχωρήσουμε στον πυρήνα της διδακτικής διαδικασίας, διενεργείται μια καθόλου απλή μεσολάβηση των μέσων. Δεν θα είναι τα πρόσωπα, μαθητές - δάσκαλος, οι οποίοι ενεργούν, αλλά θα ενεργούν μέσω των εντολών του λογισμικού ή των διδακτικών σεναρίων που ετοιμάζονται (από το ΕΕΠΕΚ και την επιμόρφωση «επιπέδου Β») ή θα μεσολαβείται διαρκώς η σχέση τους από το μέσο. Το γεγονός αυτό σπάει την αμεσότητα των σχέσεων, μαραίνει τη ζωτικότητα της άμεσης διαδικασίας και μεταβιβάζει την εστίαση από τα πρόσωπα στο μέσο. Επιπλέον, αποδίδει έναν χαρακτήρα «αυθεντίας» στο μέσο ή, ακόμη, σε έναν απομακρυσμένο δημιουργό που ο μαθητής δε γνωρίζει. Τραβώντας στα άκρα το συλλογισμό: οι άνθρωποι μετατρέπονται σε μέσα.

Μολονότι τα σημερινά δεδομένα δεν έχουν έναν άκαμπτο χαρακτήρα, αν αύριο η διδακτική - μαθησιακή διαδικασία στηρίζεται σε δραστηριότητες ψηφιακές, σε αυστηρά χρονικά πλαίσια καθορισμένες, θα εκλείπει και η ελευθερία παρεκβάσεων. Τα δομικά μέρη κάθε διδακτικής ώρας θα είναι τόσο αεροστεγή που δεν θα υπάρχει αέρας για να αναπνεύσει μια κουβέντα ή μια συζήτηση πάνω σε αναδυόμενες απορίες, ανεξάρτητες από τους άμεσους σκοπούς του

μαθήματος. Τα παραπάνω επίσης οδηγούν ευθέως τόσο σε μεταστροφή της προφορικής διδασκαλίας σε καταγεγραμμένη και συνεπώς ελέγξιμη, όσο και σε συρρίκνωση του λόγου (σε όλο το φάσμα των σημασιών του) και ειδικότερα του προφορικού, ο οποίος ιστορικά καταλαμβάνει το μεγαλύτερο εύρος της ανθρώπινης ιστορίας και είχε τεράστια ποικιλία και σημασία.

Μόνο συμπληρωματικά με την δια ζώσης εκπαίδευση, θα μπορούσε να είναι (με κάποιους τρόπους;) η χρήση των τεχνικών αυτών μέσων γόνιμη, και πάλι κρατώ τις επιφυλάξεις μου σχετικά με τις ηλικίες και τα κριτήρια που πρέπει να μπου.

Μαθητής και μαθησιακή διαδικασία

Όσον αφορά στο μαθητή, διεξάγονται πυρετωδώς έρευνες που προσπαθούν να αποδείξουν ότι η χρήση των ΤΠΕ είναι προς όφελος της μάθησης, καθώς προκαλούν το ενδιαφέρον και αυξάνουν τη συμμετοχή, τη διαδραστικότητα, την εργασία σε περιβάλλοντα κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Οι έρευνες όμως αυτές δεν ασχολούνται με άλλες σημαντικές παραμέτρους που έχουν να κάνουν με τον τύπο ανθρώπου, τον τρόπο σκέψης και μάθησης που δημιουργεί η συγκεκριμένη χρήση.

Καταρχήν, σκοπός για τους μαθητές τέθηκε ο ψηφιακός ή πληροφορικός γραμματισμός, δηλαδή η απόκτηση δεξιοτήτων και γνώσεων πληροφορικής, ώστε να μπορούν να χειρίζονται ανάλογες μηχανές, να αξιοποιούν πληροφοριακό υλικό, να παράγουν και οι ίδιοι πληροφορία. Ποιος μπορεί να εγείρει ένσταση στο ότι τον 21ο αιώνα η πληροφορική είναι ενταγμένη με διάφορους τρόπους στα αναλυτικά προγράμματα; Παρόλα αυτά, είναι γνωστό ότι χωρίς να έχει προηγηθεί Αλφαριθμητισμός, ένα ικανοποιητικό επίπεδο γενικής παιδείας και ένας βαθμός καλλιέργειας της κριτικής ικανότητας, ο ψηφιακός γραμματισμός γίνεται σε βάρος των υπολοίπων. Η γνώση ως επίπονη και βαθιά διαδικασία δίνει τη θέση της στην αναζήτηση της πληροφορίας. Ελλείψει της κριτικής ικανότητας είναι, επίσης, μάλλον εξαιρετικά δύσκολο να μπορεί οποιοσδήποτε να αξιολογήσει και να επιλέξει τις πληροφορίες που δέχεται και παράγει.

Η διεξαγωγή του μαθήματος με ΤΠΕ βασίζεται, προς το παρόν, κυρίως στο συμπεριφορισμό. Η συμπεριφοριστική μάθηση στηρίζεται σε κλειστές, δομημένες ιεραρχικά και χωρίς διαλεκτική σχέση μέρους- όλου δραστηριότητες που επιδέχονται συνήθως μόνο μία σωστή απάντηση, για την οποία ο μαθητής «αμοίβεται» ή «τιμωρείται». Η δημιουργική, διερευνητική δραστηριότητα συρρικνώνεται γιατί δεν μπορεί να ελεγχθεί. Από άλλη γωνία ιδωμένο αυτό, σημαίνει αυτοματοποίηση της σκέψης και της αντίδρασης, οι οποίες εξαρτώνται έντονα από τα ερεθίσματα. Με ελάχιστες λέξεις: «μάθηση υπακοής σε εντολές».

Ας αναλογιστούμε επίσης το γεγονός ότι η συνεχής έκθεση και εργασία στην οθόνη οδηγεί σε διαρκή αισθητηριακή προπόνηση της όρασης και αποκλεισμό ή μείωση πρόσληψης και επεξεργασίας άλλων αισθητηριακών ερεθισμάτων. Κυριαρχία της εικόνας και της άσκησης του οπτικού νεύρου σε συντονισμό με τα δάχτυλα• γίνεται έτσι ο άνθρωπος εξάρτημα και συνέχεια της μηχανής και, επομένως, εξελίσσεται μια νέα σχέση ανθρώπου - μηχανής;

Εξάλλου η μορφή δόμησης της εργασίας με ΤΠΕ γίνεται ατομικά ή ομαδικά. Στην πρώτη περίπτωση αυξάνεται η εξατομίκευση, η απομόνωση, η αποξένωση από τους άλλους, ενώ στη δεύτερη η όποια συλλογική αίσθηση και η πολυεπίπεδη διαπλοκή των σχέσεων που συνεπιφέρει η διδασκαλία σε επίπεδο τάξης χάνεται ή/και μεταφέρεται σε άλλο χώρο.

Με συνεκτίμηση όλων των παραπάνω, μπορεί να γίνει η υπόθεση ότι η διανοητική ικανότητα που προάγεται είναι η εργαλειακή λογική και η αναλυτική σκέψη (ορθολογικότητα κατά το μέσο ή *verstand*), ενώ οπισθοχωρεί η συνθετική, ολοποιητική, διαλεκτική, μη εργαλειακή λογική (ορθολογικότητα κατά το σκοπό ή *vernunft*). Βέβαια, η πρωτοκαθεδρία των θετικών επιστημών στο σχολείο και η θετικοποίηση όλων των επιστημών και μαθημάτων κατ'επέκταση, ούτως ή άλλως, αυτήν τη διανοητική ικανότητα αναπτύσσουν, αλλά η ενσωμάτωση των ΤΠΕ σε όλα τα μαθήματα την εντείνει περαιτέρω.

Σε ψυχολογικό επίπεδο, οι νέες έρευνες τείνουν σε συμπεράσματα ότι οι έφηβοι που χρησιμοποιούν πολύ τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης οδηγούνται σε χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και η ψυχική τους υγεία βλάπτεται, είναι σε μεγάλο ποσοστό εθισμένοι από το διαδίκτυο, συντονίζονται συχνά με ακατάλληλο περιεχόμενο και επιπλέον τα προσωπικά τους δεδομένα είναι εκτεθειμένα.

Το σημαντικότερο, ίσως, όμως είναι η κοινωνική διάσταση που έχει η διαδικασία ενός μαθήματος στο σχολικό περιβάλλον. Το μάθημα είναι μια συλλογική - κοινωνική διαδικασία στην οποία τα υποκείμενα κοινωνούν ως πρόσωπα και αλληλεπιδρούν ως κοινωνικά όντα, μετέχοντας με όλες τους τις αισθήσεις. Φανταζόμαστε την αποξένωση (από τον εαυτό και από τους άλλους) και την εντατικοποίηση ενός καταστροφικού ατομισμού που μπορεί να επιφέρει αυτού του τύπου η εκπαίδευση, αν μπορούμε ακόμη να μιλάμε για εκπαίδευση.

Ως επίλογος

Πράγματι, το ζήτημα είναι τεράστιο και πολλά μπορούν να ειπωθούν. Κυρίως όμως πρέπει να ειπωθούν από τους ανθρώπους που εμπλέκονται στο σχολείο. Προς το παρόν, οι δυνάμεις της αδράνειας κάνουν την πιο σοβαρή δουλειά, μιας και οι εκπαιδευτικοί δεν είναι μαθημένοι να στηρίζονται στην ψηφιακή τεχνολογία στο μάθημά τους, ενώ οι μαθητές επιδιώκουν ένα όσο το δυνατόν πιο ανώδυνο πέρασμα μέσα από τις τάξεις, το οποίο θα τους εγγυηθεί ένα απολυτήριο χαρτί ή την πρόσβαση σε σχολές.

Ανάλογες συζητήσεις και κείμενα υπάρχουν ελάχιστα, απ'όσο μπορώ να γνωρίζω. Κυρίως εστιάζουν στο εργασιακό πρόβλημα του εκπαιδευτικού και στο ταξικό ζήτημα, ότι οι φτωχοί μαθητές και δάσκαλοι θα μένουν διαρκώς πίσω από αδυναμία απόκτησης του ψηφιακού εξοπλισμού. Θα πρόσθετα ότι και το ελληνικό σχολείο είναι διαρκώς πίσω σε τεχνολογικές υποδομές, κυρίως για οικονομικο-πολιτικούς λόγους. Το αίτημα να παρασχεθούν υπολογιστές ή ανάλογα ηλεκτρονικά μέσα σε όλους τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, μπορεί να προϋποθέτει μια ισότιμη βάση, αλλά παραβλέπει ένα σωρό άλλους σοβαρούς παράγοντες που αναφέρθηκαν.

Τα καίρια ερωτήματα όμως που θα οφείλαμε να θέσουμε πρώτα και να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στη συνέχεια μένουν σε εκκρεμότητα. Όπως,

τι γνώση χρειάζεται να προάγει το σχολείο και με ποια μέσα, ποιες ικανότητες και δεξιότητες πρέπει να μεταδοθούν στις νέες γενιές και με ποιο σκοπό;